

PENTTILÄN SAHAN HISTORIAA

1840- luvun alussa Joensuun seudulle muutti kaksi Cederbergin serkusta Pietarsaaren pitäjältä. Ensin he olivat Kuurnan sahalla töissä, josta toinen serkuksista Gustaf Cederberg tuli Joensuuhun lastauspaikan hoitajaksi ja suolan mittajaksi, tämän vuoksi häntä seurasi lopun ikää lisänimi Suola- Kusti.

Ensimmäinen saha rakennettiin vuonna 1871

Joensuussa oli tuolloin kaksi melko tuottavaa sahaa Utrassa. Vuonna 1870 Gustaf Cederberg teki Kuopion läänin kuvernöörille anomuksen sahalaitoksen perustamiseksi Pielisjoen suuhun. Penttilän sahan maista Gustaf Cederberg oli saanut osan vaimonsa kautta, sillä tämä oli sukujaan Variksia, jotka omistivat maita joen rannassa. Vaimon veli oli Pentti Varis, jolta Cederberg osti lisää maita ja Penttilän nimi uskotaankin tulevan tämän Pentin mukaan.

Gustaf Cederberg sai yhtiökumppanikseen Petter Parviaisen, joka sijoitti hankkeeseen tarvittavista rahoista puolet. Saha valmistui nopeasti ja se lähti käyntiin lokakuun alussa 1871. Kesän aikana oli jo uitettu suuret määrät tukkeja alas Pielisjokea. Penttilään rakennettiin samana vuonna myös veistämö lotjien rakentamista varten. Kahden seuraavan vuoden aikana Penttilän laivaveistämöllä valmistui yhteensä 9 lotjaa. Näitä tarvittiin sahatun puutavaran kuljetukseen aina Viipuriin saakka. Kuitenkin jo seuraavan vuoden alussa 31.1.1872 saha paloi. Tulipalon syyksi osottautui höyrypannuhuoneessa lattialle pudonnut petroleumlamppu.

Toinen saha poikien omistukseen

Gustaf Cederberg rakensi toisen sahan lähes entisten piirrustusten mukaan, vain vähäisiä parannuksia tehden. Hänen terveytensä huononi ja hän möi omaisuutensa pojilleen Johanille ja Bernhardille vuonna 1875.

Vuonna 1875 tapahtuneen Gustaf Cederbergin kuoleman jälkeen Bernhardille jäi Ukonlahden rannalle rakennettu komea kartano ns. Penttilän hovi. Hänen elämänsä päättyi kuitenkin jo 36-vuotiaana vuonna 1886. Leski möi osuutensa toiselle veljekselle Johanille, jota kutsuttiin Janneksi.

Uusi saha rakennetaan vuonna 1893 ja taas vuonna 1897

Sahan katsottiin vanhenevan neljännesvuosisadassa ja niinpä vanha saha purettiin vuonna 1893 ja tilalle ryhdyttiin rakentamaan uutta. Sahasta tuli nyt huomattavasti suurempi ja uudenaikaisempi. Saharakennus oli edelleenkin puurakenteinen, mutta kone- ja myllyhuone oli rakennettu tiilestä. Saha oli 2-raaminen ja höyrymylly toimi neljällä kiviparilla.

Kauan ei tämä uusi saha saanut toimia, jo kahden vuoden päästä 1896 sekin paloi. Tiiliset rakennukset kuitenkin säästyivät. Tulipalon syyksi paljastui jäätyneen koneensyöttöpumpun sulattaminen.

Neljäs saha valmistui kesällä 1897.

Työläisten elämää

Penttilän sahan työntekijöiden määrästä on tarkkoja tietoja vasta vuodesta 1885 lähtien. Tällöin töissä oli 52 yli 18-vuotiasta miestä. Ensimmäiset naiset ilmestyivät tilastoon vuonna 1888, jolloin heitä oli kaksi. 15-17-vuotiaita poikia oli samaan aikaan neljä ja jopa alle 15-vuotiaita kaksi.

Kun saha rakennettiin uudelleen kasvoi naisten määrä 39:ään, lisäksi vuosien 1894-95 tilastoissa on runsaasti lapsityövoimaa.

Työpäivä oli 12-tuntinen, vasta vuonna 1905 siirryttiin 10-tuntiseen työpäivään.

Työaikalaki määräsi työpäivän 8-tuntiseksi vuonna 1918.

Palkat eivät sahatyöläisillä olleet suuret, lisäksi ansiot vaihtelivat sen mukaan oliko hyvä vai huono aika. Vasta 1910-luvulla alkoivat palkat hiljalleen nousta.

Asunnoiksi rakennettiin työnantajan toimesta aivan sahan alkuvuosina ns. kylätupia kuusi kappaletta. Nämä olivat talonpoikaismallisia rakennuksia, joissa oli kaksi tupaa ja niiden välissä eteinen. Osa tästä oli erotettu varastohuoneeksi tai kamariksi. Jokaisessa huoneessa asui tavallisesti kaksi perhettä, joissakin useampiakin.

Seuraava asuntotyyppi olivat ns. kongikasarmit eli väentuvat. Rakennuksia valmistui neljä vuonna 1893. Nimi kongikasarmi tuli siitä, että talossa oli pitkä käytävä, joka kulki rakennuksen halki. Kummallakin puolella käytävää oli kuusi huonetta. Niiden koko oli 3x3,5 metriä. Kukin oli tarkoitettu yhtä perhettä varten, mutta kun lapsia oli runsaasti tai otettu alivuokralainen, oli ahtaus melkoinen. Rakennuksen päässä oli yhteinen keittiö. Riitaa syntyi usein keittopaikasta tai lasten käytöksestä.

Vuonna 1902 perustettiin Penttilän sahan työväen sairaus- ja hautausapukassa. Sääntöjen mukaan osakas maksoi kassaan pennin jokaisesta ansaitsemastaan markasta. Sairausapua annettiin aluksi 40 ja vuodesta 1905 lähtien 60% keskipäiväpalkasta. Tapaturmasta johtuneesta sairaudesta maksettiin 60%.

Penttilään perustettiin Bernhard Cederbergin aloitusta työntekijöiden lapsia varten kansakoulu 1890-luvun alussa. Koulua pidettiin Penttilän hovin piharakennuksessa. Se toimi alakansakouluna vuoteen 1911 asti, jolloin se päätettiin laajentaa myös yläkansakoulun sisältäväksi. Koulun oppilasmäärä ei ollut koskaan kovin suuri noin parikymmentä oppilasta. Koulurakennuksessa oli vain yksi luokkahuone, opettajan asunto, talonmiehen asunto ja leivintupa.

Kouluaterioita ei tunnettu, mutta köyhien poikien tapana oli käydä hovin keittiössä ruokaa pyytämässä, ja sieltä sitä saikin.

Uusi johtaja ja uusi saha

Jannen poika Väinö valittiin uudeksi toimitusjohtajaksi Jannen kuoleman jälkeen vuonna 1908. Väinö Cederberg oli saanut hyvän koulutuksen. Olihan hän ylioppilastutkinnon jälkeen toiminut pari vuotta harjoittelijana Ranskassa ja Englannissa. Hänellä olikin suuria suunnitelmia sahan kehittämiseksi.

Uuden suursahan rakentaminen aloitettiin kesällä 1917. Siitä tuli pohjoismaiden suurin. Puisen saharakennuksen viereen kohosi tiilestä tehty voimalaitosrakennus. Jo syksyllä lähti neljä uuden sahan raamia käyntiin ja valmiissa sahasa oli 12 raamia. Väinö Cederberg kuoli kuitenkin jo marraskuussa 1917 vain 36-vuotiaana.

Tohtori Winter, Janne Cederbergin vävy otti seuraavaksi johdon käsiinsä. Ajat olivat kuitenkin sahatoiminnalle huonot ensimmäisen maailmansodan jälkeisinä vuosina ja Penttilän saha myytiin ensin 1920 Aktiebolaget Kaukas Fabrikille ja 1924 Repola Woodille.

Työläisen kertomaa

Oloista sahalla Kaukaan aikoina on kertonut vanha ”ylösottaja” Tilda Oikuri seuraavaa:

” Tulin työhön Penttilään jo 18.7.1921, jolloin minut määrättiin muutamaksi päiväksi sahaan pätkien heittoon, mutta sitten annettiin komennus ylösottajaksi ja siinä mieluisessa työssä vierähti kokonaista 27 vuotta. Näihin alkuaikoihin olivat kaikki 12 raamia käynnissä ja yksi ylösottaja hoiti 4 raamin ylösoton. Tosin työkin oli silloin hieman yksinkertaisempaa: puita ei mitattu ja ylösotto suoritettiin puutauluille, joihin merkittiin vain sahattavien tukkien paksuudet. Myöhemmin rakennettiin ylösottajille pöydät ja alettiin sahattaessa mitata puita. Saha oli kylmä ja ylösottajat varsinkin palelivat päästä kantapäihin asti. Monesti minäkin menin itkien kotiin ja äiti sai hieroa käteni lämpimiksi. Silloin oli ruokatupa- sekin lämmittämätön- vanhan sahan päällä, jossa ruokataukojen aikana pistettiin jopa tanssiksikin lämpimiksemme. Mutta hätä keinon keksii. Kannoin kerran tynnyrin sahaan, asetin tuolin sen sisälle ja hain

heiniä jalkojen ympärille. Alhaalta kannettiin kuumia tiilejä polville ja se jo alkoi lämmittämään. Pian istuivat toisetkin tytöt tynnyrissä. Kun ylösottajille sitten laitettiin lämmin huone, tuli ylösotto niin hauskaksi, ettemme millään tahtoneet näyttää taitoa toisille.”

Sota-aika sahalla

1930-luvun loppupuoli oli Penttilän sahalla erittäin myönteinen kausi. Korjaukset ja uudisrakennukset tuottivat tulosta, jotka näkyivät ennätyslukuina sahauksessa. Myöskin markkinoiden kehitys oli suotuisa. Pula-ajan aallonpohjasta päästyä alkoi maailman markkinoilla nousu. Myös vuosi 1939 alkoi lupaavissa merkeissä, mutta päättyi katastrofiin. Toinen maailmansota alkoi.

Sota-aika supisti sahatavaran vientiä jyrkästi, sillä perinteiset ostajamaat ennen kaikkea Englanti joutuivat kulkuyhteyksien katkeamisen takia pois kuvasta. Väestön muuttaminen uusille asuinsijoille evakuoinnin takia, sodan aiheuttamat tuhot ja armeijan majoitustilojen tarve vaativat talonrakennustoiminnan tehostamista. Tällöin ryhdyttiin sahateollisuudessa rakentamaan parakkeja ja sitten myös puutaloja. Penttilän sahalla aloitettiin puutalojen tuotanto välirauhan aikana lastauskatoksessa joen rannassa. Keväällä 1941 aloitettiin puusepäntehtaan rakentaminen ja varsinainen talotehdas päätettiin rakentaa vuonna 1942.

Sota-aikana tapahtuneissa pommituksissa tuhoutuiv vuonna 1941 sahan luona sijainnut työväen asuinrakennus. Palopommien aiheuttamassa tulipalossa tuhoutui maaliskuussa 1943 sahan rannassa ollut lastauskatos ja pienehkö talousrakennus. Kesäkuussa samana vuonna tuhoutui kimpitarha varastosuojineen. Sahan kuivaamo paloi tammikuussa 1942.

Ankaran työvoimapulan johdosta vastaanotettiin Penttilän sahalle töihin 56 inkeriläispakolaista vuoden 1944 alussa. Sodan loputtua he muuttivat takaisin Neuvostoliittoon.

Sodan jälkeen

1940-luvun loppupuolella suoritettiin runsaasti jälleenrakennus- ja uudistustöitä sahalla. Samalla aloitettiin voimakas sosiaalisten olojen kohentaminen tehtaiden piirissä.

Ensimmäinen ja tärkein tehtävä oli asunto-olojen parantaminen. Työntekijöiden määrä oli kasvanut merkittävästi sodan jälkeen. Yhtiö osti tonttimaata Vehkalahdesta ja niitä myytiin edelleen työntekijöille omakotitalojen rakentamista varten. Myös yhtiön omistamia vanhoja asuinrakennuksia kunnostettiin.

Pääkonttorin viereen rakennettiin vuonna 1946 sosiaalikonntori ja terveystisaren käyttöön ensiapuasema sekä äitiys- ja lastenneuvola. Huollon alaan tärkeänä uudistuksena kuului myös tilavan ja ajanmukaisen sauna- ja pesularakennuksen valmistuminen vuonna 1950.

Terveystisaren lisäksi palkattiin kodinhoitaja, joka suoritti kodeissa terveydenhoitoon liittyviä tehtäviä sekä toimi perheen äidin sijaisena tämän ollessa siraana.

Sodan jälkeisinä vuosina jatkettiin vaatteiden, jalkineiden ym. välttämättömyystarvikkeiden hankkimista työntekijöille. Niistähän oli vielä jatkuvasti puutetta. Palstaviljelytoiminntaa tuettiin antamalla työntekijöitten käyttöön valmiiksi muokattua peltomaata.

Ensimmäiset yhtiön omistamat kerrostalot, joihin tuli vuokra-asuntoja, valmistuivat vuonna 1968.

Lähteet:

Ahonen Kalevi: Joensuun kaupungin historia, osat I ja II-IV, 1985 ja 1986

Kortelainen Kaisu: Penttilän sahayhteisö ja työläisyys, 2008

Lempinen Kimmo & Järvinen Sigurd: Penttilän saha 1871-1961, Rauma-Repola Oy, 1961